

BÉRCES VIKTOR

A szakvélemények büntetőperbeli felhasználásának elvi és gyakorlati kérdéseiről

A szakértői vélemény a bizonyítási eszközök speciális csoportja, aminek alapvetően két oka van: a) igénybevételének szükségességét a bizonyítás során már rendelkezésre álló adatok mennyisége és minősége határozza meg; b) a szakértők semmilyen formában nem kötődnek a vizsgált tényálláshoz.

Utóbbi körülmény miatt elmondható, hogy a szakértői vélemény tartalmának objektivitása – az általános jogalkalmazói szemlélet alapján – magasabb fokú, mint a tanúvallomásoké, és ebből fakadóan a büntetőeljárásokban rendre magasabb bizonyító erőt tulajdonítanak ezeknek a bizonyítási eszközöknek az eljáró hatóságok (bírószágok). Mindez természetesen nem azt jelenti, hogy e vélemények megalapozottsága, illetve relevanciája – törvényi felhatalmazás, vagy a bírósági gyakorlat alapján – ne lenne megkérdőjelezhető. Ne feledjük, a szakértők sem tévedhetetlenek annak ellenére, hogy – rendszerint – a szakterületükre irányadó tudományos tételek, írott és íratlan szabályok, elvek, módszerek betartásával és alkalmazásával folytatják praxisukat.

Szakértő kirendelésére az eljárás azon szakaszában kerülhet sor, amikor már a bíróság feltárta és megállapította azokat a tényeket, adatokat, vagy körülményeket, amelyek vonatkozásában a szakértő állásfoglalása szükséges. A szakértő kirendelésére ennek következtében általában – a nyomozati, a vád-, illetve a bírósági szakaszban egyaránt – az utolsó eljárási cselekmények között kerül sor, mivel ekkorra válnak világossá azok a releváns tények, amelyeket a szakértőnek a véleménye kialakítása során figyelembe kell vennie. Ennek alapján a kirendelő végzések meghozatalára rendszerint a terhelt kihallgatása és a tényállás tisztázása után kerül sor.

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának az igazságszolgáltatás igénybevételét megkönnyítő eszközökről szóló R(81) 7. számú ajánlása az „egy szakértő elvét” fogalmazza meg, ezt egy hazai bírósági döntés is megerősíti: újabb szakértői vélemény csak abban az esetben szükséges, ha a bíróság az egymásnak ellentmondó szakértői véleményekkel kapcsolatban a tárgyaláson meghallgatott szakértők nyilatkozata alapján nem tud megalapozottan állást foglalni arról, hogy melyik szakértő véleményét fogadja el bizonyítékként¹.

¹ BH 2007.34.

Ezt az általános elvárás természetesen számos kritika éri a jogalkalmazás és a jogtudomány részéről egyaránt, ugyanis ezáltal

- a) a szakértő „kvázi” döntőbírói szerephez juthat, így a tényállás megállapítása tekintetében is kizárólag az ő véleménye válhat irányadóvá;
- b) a párhuzamos szakértő kirendelésének hiánya felveti annak lehetőségét, hogy az egyetlen szakvélemény esetleges hibái az eljárás folyamán nem kontrollálhatók;
- c) a bíróság maga is ismerethiányos állapotba kerül, hiszen mindössze egy szakvélemény alapján képes tájékozódni a tényállás megállapítása tekintetében.

A szakértői vizsgálat tárgya alapvetően valamilyen természet- vagy társadalomtudományi kérdés. *Bolyky* véleménye szerint „*természettudományos kérdésekben – például a lövedék becsapódási sebességének meghatározásához – a szakértői kirendelés szükségességének eldöntése nem okoz különösebb nehézséget. Humántudományok esetében azonban nehezebb helyzetbe kerülhet a jogalkotó, mivel a társadalmi diszciplínák tárgyául szolgáló jelenségek összetettebbek, bonyolultabbak, nem teszik lehetővé az objektív vizsgálati módszerek alkalmazását.*”²

A szakértői bizonyítás jogalapját minden esetben az eljáró hatóság (bíróság) kirendelő határozata teremti meg, amelyre akkor kerül sor, ha valamilyen tény megállapításához vagy megítéléséhez olyan különleges szakértelem szükséges, amely az ügyben eljáró hatóságnak (bíróságnak) nem áll rendelkezésére.³ A szakértők kirendelésének lehetséges okai a következők:

- a) Már az adott szakkérdés tárgyául szolgáló tény, adat vagy körülmény észlelése is megkívánja a szakértelmet (például vérminta, gyermek pszichés állapota)⁴. „*Az sem elképzelhetetlen, hogy még valamely okiratból megállapít-*

² Bolyky Orsolya: Elmeorvos- és pszichológus szakértő a büntetőeljárásban. In: Bárd Petra – Hack Péter – Holé Katalin (szerk.): Puztai László emlékére. OKRI–ELTE ÁJK, Budapest, 2014, 98. o.

³ A nyomozás folyamán történő szakértői kirendelésekkel kapcsolatos problémákról lásd Kiss Anna: Megismerés a büntetőeljárásban, különös tekintettel az ügyész megváltozott szerepére. In: Rajnai Zoltán – Fregan Beatrix – Marosné Kuna Zsuzsanna (szerk.): Tanulmánykötet a 7. Báthory-Brassai Nemzetközi Multidiszciplináris Konferencia előadásaiából. Budapest, 2016, 486. o.
http://www.bbk.alfanet.eu/userspace/7bbk2016_minden/7BBK-2016_kiadvany_1_kotet-ISBN-978-615-5460-97-5.pdf

⁴ „*Lehetséges [...] hogy a hatóság egyszerűen nem ismerheti fel, hogy a rendelkezésre álló bizonyítási eszközök releváns információkat hordoznak-e vagy sem, mert már a bizonyítási eszközök információ-tartalmának felismeréséhez sincsenek meg a szükséges ismeretei.*” Erdei Árpád: Tény és jog a szakvéleményben. In: Tóth Mihály (szerk.): Büntető eljárásjogi olvasókönyv. Osiris Kiadó, Budapest, 2003, 229. o.

ható tény relevanciáját sem ismeri fel a hatóság: a könyvszakértői vizsgálatokban egy-egy bizonylat jelentősége sokszor csak a szakértő közvetítésével válik világossá. Hasonlóan előfordulhat, hogy a tanú által előadott egyik vagy másik tény relevanciáját szintén csak a szakértői közvetítés teszi értékelhetővé.”⁵

- b) Nem az észlelés, hanem az annak alapján létrejövő információ értelmezése igényli a szakértő bevonását (például fékezés előtti haladási sebesség meghatározása).

Megjegyezném, hogy a szakértő kirendelése olyan esetekben is szükséges, ha az eljáró bíró birtokában van az adott szakkérdést érintő speciális – például grafológiai – ismereteknek. Ennek nyilvánvaló oka az, hogy a bíró kompetenciája – az eljárási rend szabályai alapján – csak a jogi kérdések elbírálására terjed ki. A bíró szakértelmén alapuló vélemény egyébként sem minősülhetne bizonyítási eszköznek, mivel arról a fél csak az ügyet lezáró határozatból értesülne, tehát annak érdemi megállapításait eleve nem állna módjában vitatni a bizonyítási eljárás folyamán.

Azt, hogy adott bizonyíték releváns-e az ügy megítélése szempontjából, természetesen nem a szakértő, hanem a bíróság dönti el. Ennek természetes magyarázata leginkább az, hogy a szakértők rendszerint nincsenek tisztában a teljes tényállással, nem ismerik az ügy egészének részleteit, következésképpen azt sem tudják meghatározni, hogy végső soron melyek az eldöntendő kérdések.

A szakvélemények értékelési szempontjai

A szakértő feladata az, hogy a bíróság, az ügyészség, illetve a nyomozó hatóság kirendelése, továbbá megbízás alapján a tudomány mindenkori állása szerinti legaktuálisabb eredmények alapulvételével olyan szakvéleményt készítsen, amely elősegíti a vád tárgyául szolgáló tényállás tisztázását akként, hogy az abban foglaltakat megerősítse, vagy megcáfolja. *Móra* szerint „*a bíróság köteles a szakvéleményt és az annak alapjául szolgáló adatok helyességét megvizsgálni. A szakértői vélemény adatainak vizsgálata, illetve kritika nélküli átvétele felcseréli a szakértői feladatokat a bírói funkcióval és a szakértőt a tényállás bírójává teszi.*”⁶

⁵ Uo.

⁶ Móra Mihály – Kocsis Mihály: A magyar büntetőeljárás jog. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1961, 285. o.

Általános alapelv, hogy a bizonyítási eszközöknek nincs előre meghatározott rangsoruk, tehát a szakvélemény tartalma elvileg ugyanolyan súllyal értékelendő, mint bármely más bizonyíték.⁷ Sőt az 1806. évi francia polgári eljárásjogi törvénykönyv 323. cikke azt az elvet is tartalmazta, amelynek alapján a bírák nem kötelesek a szakvélemény szerinti döntést meghozni, ha az ellentétes a saját, belső meggyőződésükkel (*conviction intime*). Amennyiben eltérés mutatkozott, akkor a bíróságot indokolási kötelezettség terhelte.⁸ Ennek megfelelően a szakértői vélemények – elviekben – a mai eljárási rendszerekben sem lehetnének dominánsabbak a többi bizonyítási eszközhöz képest, sőt a bíróságok szabadon határozhatják meg e vélemények bizonyító erejét, és azokat szabadon használhatják fel a perbeli tényállás megállapítása során. „*A relevanciáról szóló döntés jogi kérdésben való döntés, s mint ilyen a hatóság állásfoglalását igényli. A szakértő igazában nincs is olyan helyzetben, hogy valamely tény relevanciáját az egész ügyre vonatkozóan megállapíthatná vagy kizárhatná, mert azt minden részletében nem ismeri, nem tudja melyek az eldöntendő kérdések és melyek a bizonyítandó tények.*”⁹ Mindezen körülmények természetesen nem zárják ki annak lehetőségét, hogy a szakértők – közvetett vagy akár közvetlen módon – segítséget nyújtsanak a hatóságoknak az egyes bizonyítékok relevanciájának felismerésében. Egyértelmű azonban az a tétel, miszerint „*a szakvélemény nem tudományos ítélet, hanem a bizonyítási eszközök egyike, amelynek felhasználásáról a hatóság részletes értékelés és a többi bizonyítékkal történő összevetés alapján határoz*”¹⁰.

7 Kereszty szerint ugyanakkor „[...] a történeti tényállás megállapítása szempontjából releváns tárgyi bizonyíték és az okirat, minden más bizonyítási eszközt megelőz”. Kereszty Béla: A szakértői bizonyítás valós szerepe a közlekedési bűncselekmények miatt indult büntetőeljárásokban. In: Nagy Ferenc (szerk.): Ad futuram memoriam. Tanulmányok Cséka Ervin 85. születésnapja tiszteletére. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2007, 106. o.

8 „Történetileg a XIX. századba a kötöttségektől mentes, szabad bizonyítás liberális alapelv lett általánosan meghatározó, ez jelent meg az 1865. évi olasz, az 1881. évi spanyol, majd az 1877. évben kodifikált ún. birodalmi német és 1895. évi osztrák polgári perrendtartásban is. Dominánsan kötött (törvényes, formális) bizonyítási rendszert a XXI. században már nem találunk a kontinentális és angolszász jogi környezetben. A szabad (materiális) bizonyítási rendszer alapvető struktúráját az elmúlt évtizedek európai perjogi reformfolyamatok sem érintették érdemben.” Virág Csaba: Nemzetközi elméleti kitekintés. In: A szakértői bizonyítás a bírósági eljárásban. A Kúria összefoglaló véleménye. Budapest, 2014, 16–17. o.

9 Erdei Árpád: i. m. 229. o.

10 Pusztai László: A szakértői bizonyítás hatósági előkészítése. In: Gödöny József (szerk.): Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok 20. Országos Kriminológiai és Kriminálisztikai Intézet, Budapest, 1983, 47. o. Idézi Bolyky Orsolya: i. m. 102. o.

Az előbbi elvek ellenére tendenciaszerűnek mondható az a gyakorlati szemlélet, amely e bizonyítási eszközöknek objektívabb és elfogulatlanabb tartalmat tulajdonít. E jelenség oka kettős:

- a) a szakértő „hivatali minőségében” készíti el véleményét;
- b) a személyét tekintve semmilyen formában sem kötődik a bűncselekményhez (nem úgy, mint például a sértett, a tanúk, vagy maga a vádlott).

Ennek tükrében, rendszerint az eljárás alanyai is lehetőség szerint szakértői bizonyításra törekednek. Ahogy Pataky írja: „*a szakvélemény mégis csak valami más, mint a Be.-ben megjelölt többi bizonyíték és [...] ellenőrzésekor mégis csak valami többlet várható el, mint a puszta hiten nyugvó »belső meggyőződésre juttatás«*”¹¹. Mindazonáltal, a szakvélemény sem tekinthető önmagában omnipotens bizonyítási faktornak. A szakértő is tévedhet, egyebek között ezért is biztosítja az eljárási törvények többsége annak lehetőségét, hogy a „laikus” eljárási szereplők a szakvélemény hitelességét megkérdőjelezzék.¹² Kérdés: „*Ha elfogadjuk, hogy a szakértői vélemény szakmailag megalapozott, speciális szakértelmen alapul, akkor a bíróság milyen alapon juthat el megalapozottságának megkérdőjelezéséig, illetve állapítja meg megalapozatlanságát?*” Erre a válasz viszonylag egyszerű: a szakvélemény relevanciáját, illetve bizonyító erejét mindig csakis a bíróság állapíthatja meg. Mindamelllett, a legtöbb eljárási kódex garanciális szabályként fogalmazza meg a szakértői vélemény kiegészítésének, az új szakértői vélemény beszerzésének, valamint a szakértői vélemények felülvizsgálatának lehetőségét. Más kérdés, hogy a szakvélemény megtámadása az esetek többségében jókora felkészültséget feltételez, esetleg az adott szakterületen jártas más („külsős”) személy segítségét igényli.

A szakvéleményekkel kapcsolatos tartalmi kívánalmak vonatkozásában számos publikáció született az elmúlt időszak hazai jogirodalmában. Így például Erdei álláspontja szerint egy szakvéleménynek

- tényszerűnek;
- valóságosnak;
- korszerűnek;

¹¹ Pataky Csaba: Műszaki szakértői hiányosságok az ügyvéd nézőpontjából. Magyar Jog, 2000/6., 359. o.

¹² Egyebek között ezért sem tartom aggályosnak azt, amikor a védő az általa indítványozott szakértővel már a tárgyalás előtt felveszi a kapcsolatot. „*Sok szakértő segítőkész tényként értékeli, ha a védő célravezető információkhoz segíti őket, amelyekkel feltehetőleg csak ő rendelkezik.*” Fenyvesi Csaba: A védőügyvéd. A védő büntetőeljárás szerepéről és jogállásáról. Pécs, 2001.

<http://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/fenyvesi-csaba/fenyvesi-csaba-vedes-ertekezes.pdf>

- tudományosan megalapozottnak;
- megbízhatónak¹³;
- a tudomány eredményeivel, illetve a szakma úgynevezett természetes szabályaival összhangban állónak; és
- ellenőrizhetőnek kell lennie.

A szakma „természetes szabályain” a szerző olyan normákat ért, amelyek a „szakma gyakorlása során alakultak ki, akár a mindennapi tapasztalatok általánosítása, akár pedig valamilyen tudományos eredmény gyakorlati átültetése eredményeképpen, s megszegésük [minden esetben] szakmai hibának számít”¹⁴. E körben azonban *Finkey* arra hívja fel a figyelmet, hogy felesleges különbséget tenni „hivatalos és nem hivatalos” szakértők között, hiszen „a szakértő is bizonyító egyén, mint a tanú, akinek véleményét [...] a bíró éppúgy szabadon mérlegeli, mint a tanúvallomást [...]”¹⁵. Ugyanerre az álláspontra helyezkedik *Székely* is, aki szerint egy szakvélemény nemcsak akkor lehet bizonyíték, ha az tudományos szakkönyvi állásponton alapul, hanem akkor is, ha annak tartalma a szakértő többéves gyakorlati tapasztalataiból következik. Az eredménynek ugyanakkor mindkét esetben igazolhatónak kell lennie.¹⁶ Precedensértékű külföldi döntések is születtek e témakörben: így például a *Frye vs. USA*-ügyben hozott ítélet – a szakvélemények felhasználhatóságának feltételeként – mindössze azt határozta meg, hogy annak valamilyen tudományos technikán kell alapulnia.¹⁷

A szakvélemények megbízhatóságának kontrollja az angolszász jogrendszerben

Az angolszász országokban az elmúlt évtizedek tudományos vizsgálatainak központi kérdésévé a szakértői bizonyítékok megbízhatósága vált. Ennek

13 Erdei Árpád: Tény és jog a szakvéleményben. KJK, Budapest, 1987, 101–105. o.; Kármán Gabriella: A kriminalisztikai szakértés fejlődési irányai 2014-ben – Pusztai László gondolatai mentén. In: Bárd Petra – Hack Péter – Holé Katalin (szerk.): i. m. 127. o.

14 Erdei Árpád (2003): 140. o.

15 Finkey Ferenc: A magyar büntető perjog tankönyve. Grill, Budapest, 1916, 319. o.

16 Székely János: Szakértők az igazságszolgáltatásban. KJK, Budapest, 1967, 29. o.; Pusztai László: A szakvélemény és a bizonyítékok szabad mérlegelése. In: Gödöny József (szerk.): Kriminológiai és Kriminalisztikai Tanulmányok 24. Országos Kriminológiai és Kriminalisztikai Intézet, Budapest, 1987, 387. o.

17 *Frye vs. United States*, 293 F. 1013 (D. C. Cir. 1923)

jogpolitikai indoka a „közbizalom gyengítésére alkalmas ítéletek kiküszöbölésének igénye”¹⁸.

Az angol legfelsőbb bíróság (*Supreme Court*) és a fellebbviteli bíróság (*Court of Appeal*) elsődlegesen azt emelte ki elvi határozataiban, hogy az elsőfokú bírák számára kevés iránymutatás áll rendelkezésre az elfogadhatóság kérdésében. Az Egyesült Államok legfelsőbb bírósága 1993-as elvi határozatában megfogalmazta, hogy a szakvélemények mérlegelése esetében az úgynevezett Daubert-teszt alkalmazása szükséges: ennek lényege, hogy a szakvéleményeket minden ügyben külön-külön, úgynevezett „háromlépcsős rendszerben” kell vizsgálni. Ennek keretében a szempontok – kronológiai sorrendben – a következők:

- az adott bizonyíték releváns-e egyáltalán az ügyben, tehát szükséges-e annak vizsgálata;
- a szakértő kompetenciája és pártatlansága aggálytalan-e;
- a szakértői módszer és a szakvéleményt alátámasztó hipotézisek megfelelők-e (részletes vizsgálat);
- a szakértői technikát tesztelték-e, illetve az tesztelhető-e egyáltalán;
- az ennek alapjául szolgáló módszert publikálták-e valamilyen hivatalos szaklapban;
- meghatározták-e a módszer lehetséges hibaszázalékainak mutatóit;
- milyen e módszer elfogadottsága az adott tudományterület képviselői körében¹⁹.

Ugyanezen bírói fórum a *Kumho Tire vs. Carmichael*-ügyben kimondta, hogy a Daubert-kritériumokat olyan szakértői vizsgálatok esetében is alkalmazni kell, amelyek tárgya nélkülözi a tudományos jelleget. Ilyen esetekben azonban az említett szempontokat kellő flexibilitással kell kezelni, azokat nem lehet szó szerint alkalmazni.²⁰

Az amerikai kongresszus még 2005 novemberében a szakértői tevékenység vizsgálatára hatalmazta fel a *National Academy of Science* elnevezésű tudományos fórumot. Ennek alapján – 2006 és 2008 között – egy erre kijelölt független bizottság vizsgálta a szakértői módszereket, azok pontosságát, hibahatárait és a szakértői vélemények felhasználásának általános hibáit. A bizottság még 2009 februárjában közzétett jelentésében is súlyos problémákra és hiányosságokra mutatott rá.²¹

18 Virág Csaba: i. m. 16. o.

19 Kármán Gabriella: i. m. 128. o.

20 <http://www.forensic-evidence.com>

21 Virág Csaba: i. m. 16. o.

A Nemzeti Tudományos Akadémiák Tudományos Kutatótanácsa (*National Research Council of the National Academies; NRC*) jelentése elsősorban a DNS-vizsgálatok túlzott finansziális támogatását emelte ki a probléma okaként²², illetve ezzel párhuzamosan megállapította, hogy a többi tudományterületen alkalmazott módszerek kutatás-fejlesztési, illetve támogatási rendszere messze elmarad a kívánatos szinttől. A testület véleményében kifejtette azt is, hogy „*az egyes diszciplínák között különbség van tudományos megalapozottságuk, eljárásaik és módszereik validitása, a kutatások és a tudományos publikációk száma tekintetében. A jogalkalmazásban nem egyértelmű, hogy melyek a bizonyításban hitelt érdemlően alkalmazható szakértői módszerek, és melyek azok, amelyek a nyomozás során fontos információkat szolgáltathatnak, de tudományosan nem kellően megalapozottak ahhoz, hogy a bizonyítás folyamán is alkalmazhatók lennének. Hiányoznak [...] a tudományosság megítélésének egységes standardjai, például nem látható át, hogy a vizsgálati eredmény tudományos vizsgálaton vagy csupán szubjektív értékelésen nyugszik.*”²³

A „fegyverek egyenlősége” elvének érvényesülésével kapcsolatos aggályok a hazai gyakorlatban

Tény, hogy a magyar eljárási rendszerben

- mind a terhelt, mind a védő indítványozhatja szakértő kirendelését; mindemellett
- önállóan is készíttethetnek szakvéleményt, és kérhetik a bíróságtól az általuk kiválasztott szakértő személynek az eljárásba történő bevonását²⁴; illetve
- a bíróság által hivatalból, vagy ügyészi indítványra kirendelt szakértő meghallgatása előtt a védő – észrevétel formájában – kétségbe vonhatja, hogy az adott kérdés különleges szakértelmet igényel-e egyáltalán.

A vád és a védelem közötti egyensúly – elviekben – azért (lenne) fontos a szakértői bizonyítás terén, mert „*ahhoz, hogy a szakértői véleményt egy adott eljárásban a bíróság és a felek egyaránt elfogadják, valamennyi érdekeltnek*

²² Kármán Gabriella: i. m. 129. o.

²³ Strengthening Forensic Science in the United States: A Path Forward. The National Academic Press, Washington, 2009, pp. 14–19.

²⁴ Ha ezt a bíróság megtagadja, akkor a szakvélemény az okiratra vonatkozó szabályok szerint használható fel, ennél fogva a bizonyító ereje feltehetően csekélyebb lesz.

objektív kritériumok alapján kell meggyőződnie a véleményt előterjesztő személy szakmai felkészültségéről. Ugyanilyen fontos azonban, hogy a szakértő pártatlansága is biztosítva legyen, tehát ki lehessen zárni egy esetleges elfogultság fennállását.”²⁵

A szakértő kirendelésére vonatkozó normák esetében ugyanakkor problémás az a szabályozás, amelynek alapján a nyomozó hatóságok, illetve ügyészségek által a nyomozati vagy vádszakaszban hivatalból beszerzett szakértői vélemények automatikusan a peranyag részét képezik, míg a védelem által indítványozott szakértő személyek tárgyalási szakba történő bevonására semmilyen garancia sincs. A megfelelő egyensúlyi állapot kétségtelenül akkor alakulhatna ki, ha „mindkét oldal” biztos lehetne az általa indítványozott szakértő perbeli részvételében. Jóllehet, ilyen szabályozás esetében radikálisan megnőhet az egymással tartalmi ellentmondásban lévő szakvélemények száma, ami lelassítaná az eljárást és (esetenként) megnehezítené a döntéshozatal folyamatát. Mindez azonban nem lehet érv a jogszabályi módosítás ellen, hiszen maga a Be. rendelkezik úgy, hogy ilyen esetekben lehetőség van „perdöntő” szakvélemény beszerzésére, vagy az eredetileg kirendelt szakértők egymás jelenlétében történő meghallgatására. E helyütt tehát egyetértek Pataký véleményével, aki szerint „*etikai szempontból is kifogásolható, hogy a védelem a hatályos jog szerint nem vonhat be szakértőt és nem lehet mellette jelen a tárgyaláson. S egy ilyen jogi rendezésnek még egy előnye volna: ha a védőnek lehetősége lenne a saját ellenőrző szakértőjével a tárgyaláson megjelenni, nem neki magának kellene szakképzettségét meghaladó, idegen szakterületen szópárbajt vívni egyenlőtlen fegyverekkel, hanem a két szakember vitájából a bíróság előtt is tisztábbá válna a kép.*”²⁶

A szakértői kirendelések tekintetében érvényesülő esélyegyenlőség követelménye nemcsak Magyarországon, hanem nemzetközi szinten is gyakran felvetődő kérdés. A bizonyítási eljárás során igénybe vett szakértőkkel kapcsolatban 1985-ben a *Bönisch vs. Ausztria*-ügyben megállapította a bíróság a „fegyverek egyenlősége” elvének megsértését, mivel a hatóság által kirendelt szakértőt – bizonyos szempontok szerint – előtérbe helyezték a védelem szakértőivel szemben. Ez a tendencia általában hazánkban is érvényesül, mivel a védelem szakértőjére sokkal inkább tanúkénti minőségben tekint a bíróság²⁷, az általa adott írásbeli szakvélemény értékelésére pedig pusztán okirati bizonyítékként kerül sor.

²⁵ Kereszty Béla: i. m. 107. o.

²⁶ Pataký Csaba: i. m. 359. o.

²⁷ Tapasztalataim szerint még akkor is, ha egy ismert, bírósági eljárásokban jártas „szakteintélyről” van szó.

A *Mantovanelli vs. Franciaország*-ügyben 1997-ben a bíróság azt állapította meg, hogy a közigazgatási bíróság által kirendelt orvos szakértő véleményét nem a kontradiktórius eljárás követelményével összhangban készítették el, mivel 1. a kérelmező és ügyvédje nem kapott tájékoztatást a szakértő által elvégzett cselekmények időpontjáról; emellett 2. nem tették lehetővé számukra azt sem, hogy a meghallgatáson részt vegyenek.²⁸

Szerepfelfogások a szakértői bizonyításban: a kompetencia határvonalai

Angyal szerint „a szakértőül való alkalmazhatás feltétele a szükséges szakértelem, azaz a vonatkozó tapasztalati törvényekben való jártasság (peritihabiles), miért is az, ki az illető vizsgálat teljesítésére vagy vélemény adására magát kellően képesnek nem érzi, szakértőül nem alkalmazható, illetőleg amennyiben kirendeltetett, felmentendő”²⁹. Kereszty meghatározása szerint „a szakértői kompetencia azt a jogosultságot, egyszersmind szükségességet jelenti egy adott ügyben eljáró hatóság számára, hogy az eléje került ügyben hozandó döntéshez az annak alapjául szolgáló történeti tényállást bizonyítását minél teljesebbé és lehetőség szerint vitathatatlaná tegye”³⁰.

A szakértői kompetencia határvonalai elsősorban a bírósági tárgyalások során „körvonalazódnak”, mégpedig akkor, amikor a szakértők szóbeli meghallgatására kerül sor. Ebben a tekintetben különösen a következőkre szükséges ügyelni:

- a szakértő csak olyan kijelentéseket tehet, amelyek adekvátak a hatáskörébe tartozó vizsgálat tárgyával;
- nem tehet olyan kijelentéseket, amelyekben általánosságban foglal állást a terhelt büntetőjogi felelősségével kapcsolatban, mindegyre pedig elsősorban a bíróságnak kell ügyelnie a pervezetés körében, ugyanakkor az ügyésznek, illetve a védőnek is észrevételeznie kell olyan esetekben, amikor elhangoznak hasonló tartalmú (elfogult) szakértői nyilatkozatok;
- több szakértő együttes alkalmazása esetén – lehetőleg már a kirendelő végzéseiben – pontosan ki kell jelölni az ügynevezett „kompetenciahatárho-

²⁸ Fenyvesi Csaba: i. m. 105–106. o.

²⁹ Angyal Pál: A magyar büntetőeljárás jog tankönyve. Athenaeum Kiadó, Budapest, 1915, 338. o.

³⁰ Kereszty Béla: i. m. 110. o.

kat³¹: így például egy műszaki szakértő az általa adott szakvéleményben nem foglalhat állást olyan kérdésekben, amelyek – az ugyanazon eljárásban kirendelt – orvos szakértő kompetenciájába tartoznak stb.

Mindazonáltal, a szakértői kompetencia vizsgálata elsősorban a „bíró-ság–szakértő” relációban lényeges. A kérdéskört többféleképpen lehet megközelíteni, mindenesetre a jogtudomány képviselőinek általános szemléletét jól jelzi Destek álláspontja: „[...] egy-egy büntetőeljárársban a bíró jogosult, de egyben köteles is eldönteni, hogy valamely [...] esetben van-e szükség az ő jogi tudásától eltérő különleges szakértelemre, avagy nincs. Szándékosan nevezzük »attól eltérőnek« a szaktudást, az »azt meghaladó« kifejezés helyett, mert egyesek szeretik ezt tévesen úgy beállítani, mintha ilyenkor valamiféle minőségi többletről lenne szó, nem pedig egyszerűen csak mennyiségiről.”³²

A magyar jogirodalomban egyöntetű véleményként fogalmazódik meg, hogy a szakértő ténymegállapításai nem kötik a bíróságot, a szakértő funkciója ugyanis semmilyen formában nem feleltethető meg a bírói tevékenységnek.

– Angyal szerint „a szakértő szakismeretének birtokában ugyan tapasztalati tények alapján állva nyilatkozik, de működésének lényege nem a tapasztalati törvények felől való kitanítás, mintegy a hiányzó bírói ismeretek pótlása, hanem a tapasztalati törvények szerint a bizonyítandó ténykörülmenyre vonatkozólag lekövetkeztetett eredmény. Ha közli is a szakértő a bíróság felhívására azokat a törvényeket, melyek véleményének kialakulásánál irányadóak voltak, ez csak az ellenőrzés okából történik. Mindazonáltal a szakértő nem ún. *judex facti*, azaz véleményével nem köti a bírót, mert ilyen felfogás mellett a joghatóságba tartozó ítékezés jogát illetve ennek egy részét a szakértő kisajátítaná, mi nemcsak az igazságügyi szabályokba ütközne, de felelőtlen személyt vonna be a felelősséget feltételező ítékezés teendőit végezni hivatott egyének közé.”³³

– Cséka szerint „[...] a büntetőjogi megismerés, mint olyan s még inkább az abból fakadó ténymegállapítás már a hatóság műve s nem a szakértőé”³⁴.

31 Különösen az úgynevezett egyesített szakvélemények esetében okozhat problémát, hogy „az egyik szakterületen működő szakértő esetleg nem képes [...] a tőle eltérő kompetenciával rendelkező másik szakember munkáját megítélni, és annak ellenére, hogy ő maga hibátlan teljesítményt nyújtott, a másik szakértő vizsgálatából származó hibás megállapítások alapján végzett műveletek, következtetések a saját véleményét is tévessé tehetik”. Kereszty Béla: i. m. 109. o.

32 Destek Miklós: Szakértői bizonyítás a közlekedési büntető ügyekben. Belügyi Szemle, 1998/2., 55. o.

33 Angyal Pál: i. m. 335–336. o.

34 Cséka Ervin: A büntető ténymegállapítás elméleti alapjai. KJK, Budapest, 1968, 114. o.

- Székely szerint a szakértők esetében „megállapításaiknak nincs bírói jellegük, ítéleti hatályuk sem, mert a bizonyítás anyagának valamely részét [...] nem szabad az anyag többi részétől elszakítva értékelni, hanem a bizonyítékok összességébe illesztve kell a benső bírói meggyőződés próbája alá bocsátani”³⁵.
- Kereszty szerint – az előbbieket szerint – alapjaiban téves az a bírói felfogás, amely a tényállás szakkérdést érintő részének megállapítását „átengedi” a szakértő részére, és azt pusztán jogi indokokkal egészíti ki az ügydöntő határozatban³⁶.

A szakértői kompetencia „határvonalainak” kijelölése és kontrollja természetesen nem csak az eljáró bíróságok felelőssége. E rendszerben ugyanúgy lényeges az ügyész, illetve a védő közreműködése. Az eljárás említett alanyainak is „kettős kötelezettségük” van ebben a körben:

- a) Az adott szakkérdés „mélyreható” vizsgálata: a vizsgálat tárgyának ismerete nagyban megkönnyítheti a kérdezősi, illetve észrevételezési jog gyakorlását. Előfordulhat az is, hogy az ügyész, vagy a védő akár az adott szakvélemény hiteltérdemlőségét is képes megkérdőjelezni „felfrissített tudása” birtokában.³⁷ Vegyük példaként az elég gyakran alkalmazott írásszakértői bizonyítás esetét: „a gyakorlott [...] védő néhány írásszakértői bizonyítás anyagának tanulmányozása alapján képet tud alkotni arról, hogy hogyan hasonlítja össze az írásszakértő a megvizsgálandó írást a valódinak ismert mintáirással. Az írásszakértői bizonyítás alapvető szabályainak ismeretében tehát a [...] védő már az írásszakértői bizonyítás elrendelése iránti kérelem előterjesztése előtt egybe tudja vetni a megvizsgálandó írást a mintáirással, s támpontot tud alkotni magának az írásszakértői bizonyítás eredményessége, illetőleg indokoltsága felől.”³⁸
- b) Rendelkezés a szakvélemény teljes szövegének másolatával: nem elégséges az olyan ügyészi vagy ügyvédi módszer, amely megelégszik a szakvéleményben foglaltak emlékezet alapján történő felidézésével; emellett szükséges a vélemény indokolásának tanulmányozása is, hiszen annak megalapozatlanságára, vagy megalapozottságára csak utóbbi ismeretében lehet

³⁵ Székely János: i. m. 95. o.

³⁶ Kereszty Béla: i. m. 106. o.

³⁷ A védőnek tehát minden esetben abból kell kiindulnia, hogy a jogi ismeret az eredményes védői tevékenységhez önmagában nem feltétlenül elegendő. A terminus technicusok elsajátításával sokkal könnyebben megvalósulhat a lényegre törő kérdés, ez egyben meggyorsíthatja a tényállás tisztázásának folyamatát is.

³⁸ Hegyháti István – Révai Tibor: Jogi képviselő és védelem. KJK, Budapest, 1964, 301. o.

eredményesen hivatkozni.³⁹ Megjegyezném azt is, hogy az eljáró hatóságok által megküldött fénymásolatok sok esetben kifejezetten rossz minőségűek, érdemi vizsgálatra gyakorta alkalmatlanok.⁴⁰

Ami a szakértők kérdésére vonatkozó tendenciákat illeti, az említett eljárási szereplők sokkal inkább egyenrangú – „értelmiségi” – partnerként tekintenek ezen eljárási alanyokra, nem szükséges tehát egyszerű kérdésfeltevésre törekedni (mint például tanúk esetében). Ez az attitűd nyilvánvalóan indokolt, hiszen a szakértő kapcsán nem szabad a „vizsgáztatás” látszatát kelteni, az ügyész és a védő itt „nem tanár, hanem tanuló”⁴¹. Tanúk esetében nyilvánvalóan sokkal inkább érvényesül a „tanító–tanított” viszony, amin természetesen nem azt értem, hogy ezeket az eljárási alanyokat bármilyen módon befolyásolni lehet a vallomástétel során. Ugyanakkor utóbbi körben sokkal inkább érvényesül az „eljárási atyáskodás”, a „laikus kontra profi” képletének kifejező jellegű szemléltetése. Az ügyészek, illetve védők a tanúkkal – egy-egy modoros hangsúllyal, köhintéssel – sokszor érzékeltetik azt, hogy határozott álláspontjuk van az illető kérdésre adott válaszok tartalma kapcsán, mindamelllett a szakértő vonatkozásában – elsősorban szakmai okokból – ezt sohasem tehetik meg.

A szakértői bizonyítás eredményességének határfoka a magyar gyakorlatban

A Kúria joggyakorlat-elemző csoportjának összefoglaló véleménye

A hazai eljárásokban az alapvető problémák az igazságügyi szakértővé válás feltételrendszerének szabályozási hiányosságaival⁴², a szakmai-jogi hibákkal, illetve a szakértők anyagi megbecsültségével állnak összefüggésben.

³⁹ Hasonló igényességgel kell eljárnia a vádhatóság képviselőjének, illetve a bíróságnak is. Egyikőjük sem lehet azonban a szakértővel egyenértékű vitapartner. Hegyháti István – Révai Tibor: Uo.

⁴⁰ A kérdéses fotók homályosan látszanak stb.

⁴¹ „A diák sosem éri utol a tudományokban tanítóját. Ennek jelen aktualitása az, hogy általában egy ügyvéd műszaki tudása nem ér föl egy képzett mérnök műszaki felkészültségéhez.” Pataky Csaba: i. m. 358. o.

⁴² A jelenlegi szabályok alapján továbbra is elegendő a büntetlen előélet, a felsőfokú képzés és ötéves gyakorlat, illetve – ha a szakképzettségnek megfelelő felsőfokú képzés nincs, akkor a – középfokú végzettség és legalább tízéves gyakorlat. Ezen túlmenően tehát a jelenlegi jogszabályok semmilyen egyéb, speciális szakismeretet nem követelnek meg a szakértői névjegyzékbe történő felvétel vonatkozásában.

A szakmai hibák kapcsán az általános problémák a következők:

- a) A szakértők sok esetben nincsenek tisztában az eljárási jog alapvető intézményeivel, holott ez – a szakértői névjegyzékben való szereplésük okán – minimális szinten elvárható lenne. Itt elsősorban az eljárási jogok gyakorlásával, illetve a szakértői vélemények tartalmával kapcsolatos törvényi előírásokkal kapcsolatos általános ismerethiányra kell gondolnunk. Kereszty is arra az álláspontra helyezkedik, miszerint „*alapvető szempont, hogy ez a vélemény megfeleljen a bizonyítás eljárásjogi, logikai és szakmai feltételeinek. Ezért a szakértő tudományos felkészültségéhez a szakismere-
teken túlmenően a vonatkozó eljárásjogi ismeretek is elengedhetetlenül szükségesek [...] Az a szakértő, aki a szakterületén elismert tekintélynek örvend, de a büntetőeljárásbeli ismereteknek híján van – általában s rendszerint abból kiindulva, hogy a jogi ismeretek hiánya, vagy felületes ismerete is elegendő a szakvélemény elkészítéséhez – nemigen alkalmas erre a feladatra.*”⁴³
- b) A kirendelő végzések nem vagy nem pontosan határozzák meg a vizsgálat tárgyául szolgáló szakkérdéseket, a szakértők azonban ilyen esetekben is kötelezettségüknek érzik a válaszadást, s „szakmai büszkeségük” okán – ahelyett, hogy az eljáró hatóságokat felhívnák e határozatok korrekciójára – megalapozatlan, hiányos, vagy logikailag ellentmondásos szakvéleményeket készítenek. Mindez azonban „*a Be. szelleme és tételes rendelkezései értelmében [...] megengedhetetlen, még akkor is, ha az ilyen szakvélemény [...] nem viszi félre az ügyet*”⁴⁴.

Az iménti hiányosságokat jogszabályi szinten lenne szükséges orvosolni, hiszen a szakértői bizonyítás minőségének javulása az eljárások gyorsításán és eredményességén nagyban segíteni tudna. Persze felvetődhet kérdésként, hogy a „szakmai alkalmasság” hány hibás szakvélemény alapján mérhető le.⁴⁵ Egyáltalán, lehet-e számszerűsíteni e kritériumokat. Ebben a tekintetben nincs egyértelmű gyakorlat Magyarországon, mindamelllett – elviekben – két megoldás lehetséges az eljáró hatóságok részéről:

- a) mellőzik a szakértő további kirendelését;
- b) a szakértő alkalmatlanságát – szignalizálás útján – jelzik az Igazságügyi Szakértői Kamarának, illetve az igazságügyért felelős miniszternek.

⁴³ Kereszty Béla: i. m. 108. o.

⁴⁴ Destek Miklós: i. m. 57. o.

⁴⁵ Gimesi Ágnes: Szakértő-szakértelem. In: Tóth Mihály (szerk.): i. m. 232. o.

A szakértői bizonyítással kapcsolatosan a Kúria joggyakorlat-elemző csoportja is végzett egy átfogó, általános jellegű kutatást. Az erről készült összefoglaló véleményben⁴⁶ a büntetőeljárásra vonatkozó megállapítások a következők voltak:

- A büntetőeljárásban a felek 2,3 százalékban javasolták kérdés feltételét.
- A szakértőtől a vádlottak az esetek százalékában kérdeztek közvetlenül.
- A szakértő az esetek 3,6 százalékában jelezte, hogy adathiány van, és tíz százalékban kért további adatot.
- A szakértői bizonyítás többnyire a nyomozás során történik.
- A bírósági szakban kivételes a szakértő kirendelése, ha mégis, akkor az az elsőfok első, középső szakaszában történik.
- A szakvélemény adatai a következőképpen oszlottak meg: harmincnégy irat-, huszonhat személy- (ebből húsz százalék elmeállapotra vonatkozott), tizenkét tárgyvizsgálat.
- A büntetőügyek ötvenhat százalékában szükséges több szakértő kirendelése, ezek azonban más-más szakterületről mondanak véleményt.
- Az elkésett szakvéleménynél harminchárom százalékban írásban hívták fel a szakértőt a határidő betartására, hatvanhárom százalékban azonban semmilyen intézkedést nem tettek a bírák.
- A szakértők szakértelmével kapcsolatos megállapítások: egyes műszaki, gépjárműszakértőknek nincs olyan speciális gyakorlatuk, amely a büntetőügyhöz szükséges lenne; az orvos szakértőknél előfordul, hogy nem a büntetőjog által felvetett speciális kérdésekre válaszolnak; a kevesebb gyakorlatot felmutató elmeorvos szakértők nem mernek állást foglalni abban a kérdésben, hogy a beszámítási képességre milyen hatással volt a betegség.

Egy *Csere Katalin* által vizsgált jogesetben a négy halálos áldozatot követelő közlekedési ügyben több különböző szakterülethez tartozó szakértőt vontak be a nyomozás során: boncorvost, illetve a személyazonosításért felelős, valamint a terhelt alkoholos, kábítószeres befolyásoltságát vizsgáló személyt, továbbá műszaki szakértőt.⁴⁷ A kutatás adatai alapján a védők több esetben indítványozták műszaki és orvos szakértő kirendelését. Az elsőfokú bíróság két

⁴⁶ http://www.lb.hu/sites/default/files/joggyak/osszefoglalo_velemeny_2.pdf; Kiss Anna tanulmánya az ügyvédek szempontjából értelmezi a Kúria összefoglaló véleményét. Kiss Anna: A szakértői bizonyítás a bírósági eljárásban I. *Jogászvilág.hu*, 2015. május 15. <https://jogaszvilag.hu/rovatok/szakma/a-szakertoi-bizonyitas-a-birosagi-eljarasban-1>

⁴⁷ Megjegyzendő, hogy már a nyomozati szakban két kiegészítő igazságügyi orvos szakértői vélemény is rendelkezésre állt az alkoholos befolyásoltsággal kapcsolatban.

igazságügyi szakértőt zárt ki arra hivatkozással, hogy tőlük pártatlan vélemény nem várható. A joggyakorlat-elemző csoport végső megállapítása az volt, hogy a „szakértői csatározás” az eljárásjog visszaélészerű gyakorlását idézte elő az említett bűnügyben.⁴⁸

Egyes speciális szakértői tevékenységek hazai gyakorlatáról

Az elmeállapottal kapcsolatos orvos szakértői vélemények külön elemzést igényelnek. Ennek legfőbb oka a „tét nagyságában” jelölhető meg, hiszen egy-egy szakvélemény tartalma a büntetés korlátlan enyhítéséhez, vagy akár a terhelt felmentéséhez és kényszergyógykezelésének elrendeléséhez vezethet. *„Amíg [tehát] a mindennapi életben a mentális diszfunkciók stigmatizációhoz, lealacsonyításhoz vagy egyszerűen szánalomhoz vezetnek, addig a büntetőjogi felelősségre vonás során pozitívan befolyásolhatják az eljárás kimenetelét az elkövető szempontjából.”*⁴⁹

E szakvélemények beszerzése kötelező az eljárás valamennyi szakaszában akkor, ha a terhelt beszámítási képessége tekintetében az eljáró hatóságnak (bírósnak) kételye merül fel. A „kétely szükséges szintje” vonatkozásában természetesen nincsenek irányadó szabályok, annak ellenére, hogy a kirendelésekről szóló döntések felelőssége – az előbbieknél – nem csekély. A kirendelésekről szóló döntések mérlegelésénél természetesen vannak bizonyos támpontok, amelyeket a hatóságok (bírók) figyelembe vesznek. Ilyen lehet

- a bűncselekmény tárgyi súlya és jellege (például különös kegyetlenséggel elkövetett emberölés); vagy
- a terheltnek – a kirendelő hatóság számára is felismerhető – furcsa, zavaros, a társadalmi szokásoktól eltérő mentális állapota.

Mindazonáltal, *„a normalitás kritériumai [...] – anatómiai és élettani normák híján – szükségszerűen szubjektívek és erkölcsi értékektől is függők lesznek”*⁵⁰.

⁴⁸ Bérces Viktor – Domokos Andrea: A túlbizonyítás jelensége és okai a büntetőbírók gyakorlatában. *Ügyészek Lapja*, 2016/1., 15. o.

⁴⁹ Bolyky Orsolya: i. m. 101. o.

⁵⁰ Willard Gaylin: Nondirective Counseling or Advice? Psychotherapy as Value Laden. *Hastings Center Report*, vol. 30, no. 3, 2000, p. 31. Idézi Kovács József: *Bioetikai kérdések a pszichiátriában és a pszichoterápiában*. Medicina Kiadó, Budapest, 2007, 96. o.

Az ilyen szakértői bizonyítás által érintett materiák a – humántudományok területére tartozó – pszichiátria, illetve pszichológia. Előbbi tudományág az ember mentális állapotával (pszichopatológiájával), utóbbi az általános emberi lélektan kérdéseivel foglalkozik. Ennek megfelelően, a vizsgálatokat legtöbbször igazságügyi elmeorvos szakértő és pszichológus szakértő együttesen végzi.

Bizonyos esetekben nehezíti a bizonyítást, hogy az egyes pszichológiai irányzatok között alapvető különbségek mutatkoznak a „normalitás–abnormalitás” elhatárolásának, valamint a vizsgálat módszerének kérdésében:

- a) az objektivista szemlélet alapján a szakértő természettudományos módszerekkel kísérli meg leírni a lélektani folyamatokat, ezáltal műszeres mérést alkalmaz, illetve a szemmel látható, érzékelhető emberi viselkedésből von le következtetéseket;
- b) a szubjektivista módszertan ugyanakkor fizikai mérések nélkül analizál, és – mindössze – a páciens által elmondottak alapján alkot véleményt a vizsgált személy pszichés állapotáról.

A Bolyky által ismertetett – emberölés miatt folyó büntetőeljárásokban végzett – kutatás adatai szerint⁵¹ az ilyen típusú szakértői bizonyítás esetén

- a vizsgált személy gyakran nem tudja értelmezni a feltett kérdéseket, vagy nehezen fejezi ki magát;
- ha a vizsgált személy fiatalkorú, minden esetben jelen van a törvényes képviselője, ami gátolhatja az őszinte válaszadást;
- az élettörténeti beszámolók szegényesek, nem tárják fel pontosan a terheltek előéletére vonatkozó adatokat és körülményeket;
- a pszichiáter és a pszichológus szakértő gyakran közvetlenül egymást követő két alkalommal vizsgálja meg az adott személyt, aki emiatt kénytelen egymás után kétszer megismételni az elmondottakat;
- a kirendelő végzések nem mindig tartalmazzák a függőségre vonatkozó (addiktológiai jellegű) kérdéseket, emiatt gyakran kiegészítésükre van szükség;
- a magyar nyelvet nem ismerő terheltek esetében nehezíti a vizsgálatokat a tolmács közreműködése; a külföldi terhelteknél a személyi körülményekről

51 Tamási Erzsébet – Bolyky Orsolya – Sárk Eszter: Az emberöléshez vezető út rizikófaktorai fiatalkorú és fiatal felnőtt elkövetők körében. In: Vókó György (szerk.): Kriminológiai Tanulmányok, 51. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2014; Nagy László Tibor: A több ember sérelmére elkövetett emberölések kutatása. In: Vókó György (szerk.): Kriminológiai Tanulmányok, 52. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2015

- keveset tudhat meg a szakértő, inkább a vizsgálat során tanúsított magatartásából, reakcióiból von le következtetéseket;
- a terhelték szavahihetőségének megítélésével kapcsolatban a szakértők számos esetben hívták fel a bíróság figyelmét arra, hogy csak következtetni lehet az elhangzottak valóságtartalmára;
 - az ítéletekben a szakértő vélemények összegző része található meg leggyakrabban; a konkrét pszichológiai jellemzők bírói részletezése ritka, azonban ha arra sor kerül, akkor jellemzően súlyosító körülmények felsorolását tartalmazza (például közömbösség, gátlástalanság, empátia hiánya stb.);
 - a szakértők csak akkor jelennek meg a tárgyaláson, ha a terheltet több szakértő is vizsgálta, és a szakvélemények között eltérés mutatkozik stb.

Pusztai értékelése alapján a pszichológus szakértők kirendelésével kapcsolatos gyakorlat szabályozatlan, ad hoc jellegű, és következtelen. Az elmeorvos szakértők mellett továbbá nem minden esetben kerül sor pszichológiai szakvélemény beszerzésére, ami *Kovács* szerint azért problémás, mert „*a pszicho-diagnosztikai módszerek megfoghatóbbá, objektívebbé teszik a pszichiátriai vizsgálat adatait, benyomásait, sejtéseit*”⁵².

Az elmeállapot szükséges szakértői vizsgálata nemcsak a hatóság (bíróság) részére kötelező, hanem a vizsgálandó személy (terhelt) vonatkozásában is eljárási kötelezettséget teremt. Utóbbi kérdés értelmezése egészen az Alkotmánybíróság szintjéig jutott el, mégpedig a bizonyítás alkotmányos követelményeivel, illetve a bizonyításban való közreműködési kötelezettség kérdéskörével kapcsán: a 723/1991/6. sz. AB határozat előzménye az volt, hogy egy büntetőügy nyomozati szakában a bíróság elrendelte a terhelt elmeállapotának megfigyelését. Az indítványozó terhelt szerint azonban ez sértette a személyes szabadsághoz fűződő jogát, mivel minderre jogerős ítélet nélkül került sor, illetve a végzés olyan ügyben született, amelyben a későbbiekben nyilvánvalóan nem kerülhetett sor végrehajtandó szabadságvesztés kiszabására. Az AB-határozat ugyanakkor kifejtette, hogy az elmeállapot megfigyelése a büntetőjogi fő kérdések közé tartozik, ennél fogva az annak vizsgálatát célzó szabadságkorlátozás megengedése sem szükségtelennek, sem aránytalanoknak nem tekinthető. A Be.-ben rögzített egyik bizonyítási alapelv pontosan az, hogy az eljáró hatóságoknak a tényállás alapos és hiánytalan tisztázá-

⁵² Kovács József: Kiegészítő pszichiátriai vizsgálatok. In: Kuncz Elemér (szerk.): Igazságügyi pszichiátria. 2. kiadás. Medicina Kiadó, Budapest, 2011, 55. o.

sára kell törekedniük, amihez hozzátartozik a mentő, illetve enyhítő körülmények feltárásának kötelezettsége is.⁵³

Egy másik, az 1234/B/1995. AB határozat előzményeként az indítványozó terhelt azt sérelmezte, hogy az ügyben kirendelt orvos szakértő vizsgálatának köteles volt magát alávetni. A testület kifejtette, hogy a szakértői vizsgálatban való részvételre kötelezés nem sértette az ártatlanság vélelmét, hiszen annak alkalmazására nem a bűnösség jogerős megállapításának következményeként, hanem a bizonyítás részeként került sor.⁵⁴

A témához kapcsolódóan fontos szólni a belátási képesség vizsgálatára vonatkozó új szabályokról is, mégpedig a fiatalok esetében. Mivel az új Btk. – bizonyos erőszakos deliktumok esetében – a büntethetőségi korhatárt az elkövetéskor betöltött tizenkettedik életévhez kötötte, megjelent egy olyan speciális korcsoport a büntetőjog-alkalmazásban (12 és 14 év közötti elkövetők), aminek mentális, erkölcsi és értelmi állapota nyilvánvalóan eltér az elkövetők többi típusától. A jogalkotó emiatt szükségesnek tartotta annak meghatározását is, hogy az ilyen személyek csak abban az esetben büntethetők, ha a cselekmény elkövetésekor rendelkeztek az annak felismeréséhez szükséges belátási képességgel. Mindenek az anyagi jogi kódexbe való bevezetésére tehát nem a beszámítási képességgel összefüggő kategóriaként, hanem e különleges személyi kör esetében speciálisan vizsgálandó faktorként került sor.

Az újszerű helyzetre reflektálva, a legfőbb ügyész büntetőjogi helyettesének körlevele 1. pontja alapján⁵⁵ – amennyiben a beszámítási képesség kizárt az ilyen terhelték esetében, akkor – a belátási képesség vizsgálata szükségtelen. Mindazonáltal, amennyiben a beszámítási képesség fennáll, akkor az elmeorvos szakértő köteles pszichológus bevonására, illetve lehetősége van gyermekpszichiáter szakkonzulensként történő bevonására is (2. pont). Ilyen esetekben tehát mindig egyesített szakvéleményt kell készíteni, amely nyilvánvalóan „meggyőzőbbnek” tűnik egy átlagos elmeorvos szakértői véleményénél.

Fontos bizonyítási szabály, hogy az elmeorvos szakértő rendelkezésére kell bocsátani

- a terheltről készült környezettanulmányt;
- a pedagógusi véleményt;

⁵³ Tóth Mihály: A magyar büntetőeljárás az Alkotmánybíróság és az európai emberi jogi ítélkezés tükrében. KJK, Budapest, 2001, 165. o.

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ 5/2013. (VII. 31.) LÜ h. körlevél.

- az iskolai jellemzést; illetőleg
- a gyermekvédelmi intézkedésekre, valamint a korábbi betegségekre, fizikai és pszichés állapotra vonatkozó dokumentumokat is (3. pont).

Kérdés, hogy a belátási képességről való döntés alapvetően olyan jogkérdés-e, amelynek megítélése a bíróságok hatáskörébe tartozik, vagy azt kizárólag szakértői kompetenciába kell-e utalni. Ebben a tekintetben nem egységesek az álláspontok. A körlevél szerint egyértelműen jogkérdésről, a szakértők többségének álláspontja szerint viszont speciális szakismereteket igénylő, ennél fogva kizárólag szakértői hatáskörbe tartozó vizsgálati faktorról van szó.⁵⁶ Mindazonáltal, a Bolyky által már ismertetett kutatási adatok alapján ismertté vált olyan szakértői álláspont is, amely szerint „*a családi, környezeti tényezők értékelése a bíróság feladata*”⁵⁷. A szerző ehhez azt is hozzáfűzi, hogy az elkövető előrehaladott életkora okán egyre csökken a negatív gyermekkori életesemények kihatása a büntetőítéletek tartalmára.⁵⁸

Ezek után jogosan adódik a kérdés is, hogy az ilyen szakvélemények felülbírálhatók-e egyáltalán az ítéletekben.⁵⁹ Úgy vélem, hogy – a szakértői bizonyításra vonatkozó általános szabályok szerint – igen, de az ilyen esetekre csak ritkán, kivételes esetekben kerül sor a közeljövőben. Mindazonáltal, a következő eseti döntések az ügyészégi álláspontot támasztják alá: a szabad bizonyítás elvéből adódóan a szakértői vélemény mint a bizonyítékok egyikének értékelése a bírói mérlegelés kompetenciájába tartozik⁶⁰; az erős felindulás meg nem állapítása nem szakkérdés, hanem a bizonyítékoknak a bírói mérlegelésen alapuló értékelése körébe tartozik⁶¹ stb.

A szakértő-kirendelés a közlekedési bűncselekmények miatt folyó eljárásokban a leggyakoribb. Mindez elsősorban a gépjárműállomány bővülésének, az infrastrukturális fejlődésnek, illetve a motorizáció gyors fejlődésének a következménye.⁶² E deliktumok vizsgálata esetében nyilvánvalóan több tudományterületet is érintő szakkérdések vetődnek fel, ennél fogva az eljárás-

56 Utóbbi elhangzott a Semmelweis Egyetem Igazságügyi és Biztosítás Orvostani Intézetében, a 2013. június 28-án megrendezett *Gyermekkorúak büntetőjogi belátási képessége* című szakmai konferencián, illetve a Magyar Pszichológiai Társaság 2013. december 17-én megrendezett Igazságügyi Pszichológusi Szekciójának ülésén.

57 Bolyky Orsolya: i. m. 109. o.

58 Uo.

59 Uo. 107. o.

60 A Szegedi Ítéltábla BF.II.302/2006. számú ítélete.

61 A Szegedi Ítéltábla Bf.I.99/2006/6. számú ítélete.

62 Kereszty Béla: i. m. 109. o.

sokba rendszerint szükséges igazságügyi orvos szakértő, műszaki szakértő, valamint nyomszakértő (traszológus) bevonása is.⁶³

- a) Az igazságügyi orvos szakértő kirendelése minden esetben szükséges a testi épség súlyos sérelmével, vagy halállal járó közlekedési balesetek esetén. A sérülések jellegének pontos megállapítása a helyes bírósági minősítés feltétele, abból ugyanis egyértelmű következtetéseket lehet levonni az elkövető cselekményéhez fűződő pszichikus viszonya (szándékosság, gondatlanság), illetve – szándékos elkövetés esetén – az eredeti szándék (például halálos eredmény, vagy „csupán” életveszély okozása) tartalma vonatkozásában.
- b) A műszaki szakértők kirendelésére elsősorban
 - a közlekedési baleset körülményeinek elemzése (például ütközési sebesség, féknyom minősége, baleseti rekonstrukció);
 - a járművek műszaki állapotának felmérése;
 - a keletkezett károk okainak és összegének megítélése; valamint
 - a vezetéssel kapcsolatos technikai kérdések véleményezése okán kerül sor.⁶⁴Természetesen esetükben is igaznak bizonyul az a körülmény, miszerint a szakértők hozott anyagból dolgoznak, tehát a rendőrség által elvégzett helyszíni szemle eredményei döntően behatárolják e vizsgálati lehetőségeket.
- c) A traszológusok kriminalisztikai szempontú vizsgálatokat végeznek – mint például a leszakadt alkatrészek azonosítása, vegyi vizsgálatok, vagy a járművek világítása kapcsán az izzószálak utólagos vizsgálata.⁶⁵

Zárógondolatok

A hazai büntetőeljárásokban egyre gyakoribbak a szakértői kirendelések. Mindez egyfelől az ügyek, az egyes tényállások komplexitásának, másfelől a technikai, illetve tudományos fejlődés következtében heterogénné váló szak-

⁶³ „A közlekedéssel kapcsolatos büntető-és szabálysértési ügyekben tevékenykedő jogászok szinte minden esetben fizikai, pszichikai és más természettudományos háttérű esetekkel kénytelenek foglalkozni, hiszen alig képzelhető el olyan közlekedési esemény, amelyekben valami ilyennek ne lenne kisebb-nagyobb szerepe.” Destek Miklós – Lovász Zoltán: Matematikai és logikai alapok. ELTE Jogi Továbbképző Intézet, Budapest, 2004, 11. o.

⁶⁴ A „műszaki szakértők túlnyomó többsége – az orvosszakértőkhöz hasonlóan – a kellő szerénységgel háttérben marad, míg meg nem szólítatják, ezzel szemben néhány hangadó olybá' tekinti magát, mintha nélküle közlekedési esemény elbírállhatatlan lenne, függetlenül attól, hogy az eljáró hatóság mely ismeretekkel rendelkezik [...]” Kereszty Béla: i. m. 104. o.

⁶⁵ Speciális szakértői vizsgálatot igényel a festményhamisítás esetében az azonosítás. Kiss Anna: Bűnbe esett festmények. In: H. Szilágyi István – Fekete Balázs (szerk.): Iustitia modellt áll. Tanulmányok a „jog és irodalom” köréből. Szent István Társulat, Budapest, 2011, 187–199. o.

kérdések széles skálájának tulajdonítható. Egy 2007-es tanulmány szerint „a büntetőeljárások tapasztalatai ugyan nem igazolják egyértelműen azt a feltevést, hogy a szakértők közreműködésének emelkedő tendenciája mögött a túlbizonyítás, a szakértők indokolatlan igénybevételének általánossá válása húzódik meg, viszont tény, hogy az elmúlt öt évben már a büntető ügyek közel 50%-ában került sor szakértő bevonására, míg korábban – a '90-es évek első felében – ez az arány nem érte el a 40%-ot”⁶⁶.

A szakértői vélemények értékelésével kapcsolatban, összefoglaló jelleggel a következő megállapításokat tehetjük:

- a) tartalmuk pusztán „részbizonyítéknak”⁶⁷ tekintendő, tehát hibás az a felfogás, amely a szakvéleményeket a többi bizonyítási eszköz fölé helyezi (mindez a szabad bizonyítás elvéből, illetve a bírói mérlegelés szabadságából eredő általános alapelv);
- b) vizsgálatuk során – a tanúvallomásoktól eltérően – minden esetben releváns a tudomásszerzés módja, valamint az alkalmazott eljárási technika⁶⁸;
- c) a terminológiai egység megteremtése érdekében szükséges lenne törvényi szinten rögzíteni a következőket:
 - a szakértő önálló eljárási alany: emiatt szerencsésebb lett volna, ha az új Be. is ebben a fejezetben tárgyalja annak jogait és kötelezettségeit, egyúttal megjegyezném, hogy nem értek egyet azon tankönyvi álláspontokkal, amelyek a szakértőkre személyi bizonyítási eszközként tekintenek;
 - a szakértői vélemény bizonyítási eszköz;
 - a szakértői vélemény tartalma pedig maga a bizonyíték.

A már elkészült és becsatolt szakvélemény relevanciájának megítélése kizárólag bírói kompetenciába tartozhat, mindamellett annak tartalma kapcsán a bíróság érdemi vitába nem bocsátkozhat, legfeljebb figyelmen kívül hagyhatja megállapításait, aminek azonban részletes indokolását kell adnia az ügydöntő határozatban.

IRODALOM

Angyal Pál: A magyar büntetőeljárás jog tankönyve. Athenaeum Kiadó, Budapest, 1915

Bérces Viktor – Domokos Andrea: A túlbizonyítás jelensége és okai a büntetőbíróságok gyakorlatában. *Ügyészek Lapja*, 2016/1.

⁶⁶ Kereszty Béla: i. m. 102. o.

⁶⁷ Uo. 107. o.

⁶⁸ Molnár Gyula (szerk.): Az igazságügyi szakértői vizsgálatok kézikönyve. KJK, Budapest, 1986, 96. o.

- Bolyky Orsolya:** Elmeorvos- és pszichológus szakértő a büntetőeljárásban. In: **Bárd Petra – Hack Péter – Holé Katalin (szerk.):** Pusztai László emlékére. OKRI–ELTE ÁJK, Budapest, 2014, 98. o.
- Cséka Ervin:** A büntető ténymegállapítás elméleti alapjai. KJK, Budapest, 1968
- Destek Miklós:** Szakértői bizonyítás a közlekedési büntető ügyekben. *Belügyi Szemle*, 1998/2.
- Destek Miklós – Lovász Zoltán:** Matematikai és logikai alapok. ELTE Jogi Továbbképző Intézet, Budapest, 2004
- Erdei Árpád:** Tény és jog a szakvéleményben. KJK, Budapest, 1987
- Erdei Árpád:** Tény és jog a szakvéleményben. In: **Tóth Mihály (szerk.):** Büntető eljárásjogi olvasókönyv. Osiris Kiadó, Budapest, 2003, 229. o.
- Fenyvesi Csaba:** A védőügyvéd. A védő büntetőeljárás szerepéről és jogállásáról. Pécs, 2001
- Finkey Ferenc:** A magyar büntető perjog tankönyve. Grill, Budapest, 1916
- Gaylin, Willard:** Nondirective Counseling Advice? Psychotherapy as Value Laden. *Hastings Center Report*, vol. 30, no. 3, 2000
- Gimesi Ágnes:** Szakértő-szakértelem. In: **Tóth Mihály (szerk.):** Büntető eljárásjogi olvasókönyv. Osiris Kiadó, Budapest, 2003, 232. o.
- Hegyháti István – Révai Tibor:** Jogi képviselő és védelem. KJK, Budapest, 1964
- Kármán Gabriella:** A kriminalisztikai szakértés fejlődési irányai 2014-ben – Pusztai László gondolatai mentén. In: **Bárd Petra – Hack Péter – Holé Katalin (szerk.):** Pusztai László emlékére. OKRI–ELTE ÁJK, Budapest, 2014, 127. o.
- Kereszty Béla:** A szakértői bizonyítás valós szerepe a közlekedési bűncselekmények miatt indult büntetőeljárásokban. In: **Nagy Ferenc (szerk.):** Ad futuram memoriam. Tanulmányok Cséka Ervin 85. születésnapja tiszteletére. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2007, 106. o.
- Kiss Anna:** Bűnbe esett festmények. In: **H. Szilágyi István – Fekete Balázs (szerk.):** Iustitia modellt áll. Tanulmányok a „jog és irodalom” köréből. Szent István Társulat, Budapest, 2011, 187–199. o.
- Kiss Anna:** A szakértői bizonyítás a bírósági eljárásban 1. *Jogászvilág.hu*, 2015. május 15.
- Kiss Anna:** Megismerés a büntetőeljárásban, különös tekintettel az ügyész megváltozott szerepére. In: **Rajnai Zoltán – Fregan Beatrix – Marosné Kuna Zsuzsanna (szerk.):** Tanulmánykötet a 7. Báthory-Brassai Nemzetközi Multidiszciplináris Konferencia előadásaiból. Budapest, 2016, 486. o.
- Kovács József:** Bioetikai kérdések a pszichiátriában és a pszichoterápiában. Medicina Kiadó, Budapest, 2007
- Kovács József:** Kiegészítő pszichiátriai vizsgálatok. In: **Kuncz Elemér (szerk.):** Igazságügyi pszichiátria. 2. kiadás. Medicina Kiadó, Budapest, 2011, 55. o.
- Molnár Gyula (szerk.):** Az igazságügyi szakértői vizsgálatok kézikönyve. KJK, Budapest, 1986
- Móra Mihály – Kocsis Mihály:** A magyar büntetőeljárás jog. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1961

Nagy László Tibor: A több ember sérelmére elkövetett emberölések kutatása. In: **Vókó György (szerk.):** Kriminológiai Tanulmányok, 52. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2015

Pataky Csaba: Műszaki szakértői hiányosságok az ügyvéd nézőpontjából. *Magyar Jog*, 2000/6.

Pusztai László: A szakértői bizonyítás hatósági előkészítése. In: **Gödöny József (szerk.):** Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok 20. Országos Kriminológiai és Kriminálisztikai Intézet, Budapest, 1983, 47. o.

Pusztai László: A szakvélemény és a bizonyítékok szabad mérlegelése. In: **Gödöny József (szerk.):** Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok 24. Országos Kriminológiai és Kriminálisztikai Intézet, Budapest, 1987, 387. o.

Székely János: Szakértők az igazságszolgáltatásban. KJK, Budapest, 1967

Tamási Erzsébet – Bolyky Orsolya – Sárík Eszter: Az emberöléshez vezető út rizikófaktorai fiatalkorú és fiatal felnőtt elkövetők körében. In: **Vókó György (szerk.):** Kriminológiai Tanulmányok, 51. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2014

Tóth Mihály: A magyar büntetőeljárás az Alkotmánybíróság és az európai emberi jogi ítélkezés tükrében. KJK, Budapest, 2001

Virág Csaba: Nemzetközi elméleti kitekintés. In: A szakértői bizonyítás a bírósági eljárásban. A Kúria összefoglaló véleménye. Budapest, 2014